

Віктор Робочий

аспірант ОРІДУ НАДУ при Президентіві України

ТОВАРИ ПЕРШОЇ НЕОБХІДНОСТІ, ВИЗНАЧЕННЯ ТА СТРУКТУРА В СУЧАСНИХ РИНКОВИХ УМОВАХ

В статті проаналізовані діючі у державі нормативно-правові акти, які регламентують норми споживання продовольчих і непродовольчих товарів, ліків та найважливіших послуг, без яких неможливо обійтися у сучасному побуті та від доступу до яких залежить рівень життя сім'ї (домогосподарства) та окремого громадянина. Надаються обґрунтування щодо необхідності впровадження єдиного визначення для подібних товарів, – «товари першої необхідності», яке запропоновано у статті.

Ключові слова: непродовольчі товари, послуги, продукти харчування, рівень життя, товари першої необхідності.

Viktor Robochyi

PhD student of ORIPA NAPA under the President of Ukraine

ESSENTIAL GOODS, DETERMINATION AND STRUCTURE IN MODERN MARKET CONDITIONS

The article analyzes normative legal acts regulating the norms of consumption of food and non-food products, drugs and the most important services without which we cannot deal in modern life. And the life standard of family (household) and separate citizen depends on the access to such a goods and services.

Thus the Constitution of Ukraine proclaims Ukraine as a social state. The principal Law of Ukraine foresees and guarantees to every citizen the protection of its rights, freedom and dignity as well as the right of every citizen to an adequate standard of living (it means sufficient nutrition, clothing, housing and medicine etc.) and satisfaction of minimal needs in cases of natural disasters and other emergency [1, art.21, 22, 48, 49]. The state must ensure appropriate conditions for the equal access of population to food products and non-goods, important public service, services in the sphere of health care and education, communication services, etc., that is, to socially significant goods.

The accessibility to such goods is the most important purpose of social and economic policy of Ukraine, and the index of such accessibility is the proportion of actual and desired consumption.

Integrating into the European economic system, Ukraine, on the one hand, is forced to accept the so-called «rules of the game», on the other hand, in order to ensure national interests, to respond adequately to the threats and challenges facing the country.

In the a market economy, Ukraine should take steps to bring the standard of living of the population to the standards of the European Union and the leading countries of the world. It should be noted that Ukraine takes some measures for this purpose. So, in order to bring the standards of food consumption to the world, based on the main indicators determining the level of food security of the world countries, established by the United Nations Food and Agriculture Organization (FAO), Ukraine introduced the Methodology for defining the main indicators of food security.

At the same time, the analysis of the information, obtained not only in the mass media but also in official documents, indicates a decrease in the purchasing power of citizens, a gradual increase in their dissatisfaction with the current economic situation in the state and a significant lag of Ukraine from the leading countries of the world by many criteria, for example, according to a survey conducted by the Economic Discussion Club, the «Economic Accessibility of Food» indicator is almost at the limit of the established critical level and is 54.7% at its 60% threshold for this criterion [2]. The media is increasingly discussing the availability of essential goods in everyday life. It points to the relevance of this topic.

The analysis of current normative legal acts indicates that the above-mentioned goods have different names and different composition in the various documents.

It should also be noted that gradually the development of civilization and society, human needs, including the priority, have been changing. Well-known Ukrainian economist P. Sheremeta highlights four stages of society's development: agrarian, industrial, informational and personal societies. Each of these stages is characterized by features of economic relations [1]. So, on the agricultural stage - the basis of goods was agricultural products; on industrial - industrial goods; on informational stage - the services, and on the last stage of development of society, the first positions get an impression.

Therefore, proceeding from the foregoing, in the current conditions, goods should be associated with food and non-food products, medicines, etc., as well as services provided to citizens in modern conditions.

Based on the conclusions of the analysis, the article provides the grounds for the necessity of introducing into the categorical apparatus the unified definition of «necessities» of the following content and meaning: a list of the minimum necessary food products, non-food products, the minimum set of housing and communal services and social and cultural services, and norms of their consumption, which are necessary for ensuring the normal functioning of the human body, the preservation of his life and health, established by the Cabinet of Ministers in Ukraine based on the medical standards and physiological needs. These lists and standards of essential goods are developed and calculated on the basis of the population groups and depending on the conditions of the situation (legal regime) and the economic condition of the country, etc.

The abovementioned information allows public servants, scientists and citizens to have a common understanding of such goods and to be aware of their list (composition).

Key words: nonfood goods, services, foodstuff goods, standard of life, essential goods.

Виктор Рабочий

аспірант ОРИГУ НАГУ при Президенті України

ТОВАРИ ПЕРВОЙ НЕОБХОДИМОСТИ, ОПРЕДЕЛЕНИЕ И СТРУКТУРА В СОВРЕМЕННЫХ РЫНОЧНЫХ УСЛОВИЯХ

В статье проанализированы действующие в государстве нормативно-правовые документы, которые регламентируют нормы потребления продовольственных и непродовольственных товаров, лекарств и наиболее важных услуг, без которых невозможно обойтись в современном быту, от доступности которых зависит уровень жизни семьи (домашнего хозяйства) и каждого гражданина. Дано обоснование необходимости введения единого определения для таких товаров, – «товары первой необходимости».

Ключевые слова: непродовольственные товары, услуги, продукты питания, уровень жизни, товары первой необходимости.

Постановка проблеми

На актуальність обраної теми вказує зниження рівня життя населення України за найважливішими показниками і невідповідність останніх аналогічним провідних країн світу, про що свідчать невтішні висновки наукових досліджень, зокрема у продовольчій сфері, та збільшення статей відповідного змісту у ЗМІ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанням покращення рівня життя населення присвячено велику кількість наукових досліджень за різними напрямками: в економічній сфері, у сфері забезпечення життєдіяльності населення, державного управління тощо. Це праці відомих класиків економічної науки Дж. Кейнса, А. Маршалла, В. Паретто, Ф. Перру, Д. Рікардо, П. Самуельсона, А. Сміта; праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які досліджують економічні відносини: В. Андрійчук, В. Галушко, П. Гайдучкий, О. Гудзинський, Б. Кваснюк, С. Кваша, С. Кісельова, І. Кириленка, П. Саблука, В. Ситника. Вивченню проблем життєзабезпечення населення України в сучасних умовах присвятили свої праці такі вітчизняні науковці, як І. Гнибіденко, О. Лібанова, І. Лукінов, В. Мандибуря, Ю. Палкін, І. Чудновець та інші, які у своїй більшості зазначену проблематику розглядали також в економічному аспекті. Над дослідженнями продовольчого забезпечення працюють такі фахівці, як П. Борщевський, В. Балабанов, Ю. Білик, Б. Данилишин, Л. Дейнеко, С. Дорогунцов, Д. Крисанов, А. Лисецький, С. Онисько, В. Трегобчук, Л. Чернюк та інші. Дослідженням державно-управлінської складової у вирішенні зазначеної проблеми, зокрема механізмів державного управління, присвячені труди провідних вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі управління: В. Авер'янова, Г. Атаманчука, О. Амосова, Г. Астапова, В. Бакуменка, В. Калюжного, О. Машкова, П. Надолішнього, Н. Нижник, Л. Приходченко, Р. Рудницької та багатьох інших науковців.

Аналіз наукових праць вищезазначених дослідників вказує на те, що питання забезпечення належного рівня життя населення турбує вчених різних сфер та потребує консолідації та узгодженості дій усіх зацікавлених сторін. Разом з цим, на сьогодні не існує єдиного загальноприйнятого поняття «товари першої необхідності». Це поняття в сучасних умовах суттєво відрізняється від того, що існувало відносно недавно, та на думку авторів, має більш широке наповнення.

Після Революції Гідності в Україні до влади прийшли нові проєвропейські політичні сили, які анонсували системні перетворення в державі та активізували процес інтеграції до Європейського співтовариства. Інтегруючись у європейську економічну систему, Україна, з одного боку, змушена прийняти так би мовити «прийняті там правила гри», з іншого, – з метою забезпечення державних національних інтересів, адекватно відреагувати на загрози і виклики, що постали перед країною. Адже тепер усі позитивні та негативні наслідки інтеграції з теоретичних міркувань перетворюються в реалії сьогодення.

Мета

Мета даної статті полягає в аналізі сутності понять, які використовуються на цей час: у діючих нормативно-правових актах; у наукових працях за різними напрямками досліджень, які вивчають економічні відносини, продовольчу безпеку, державно-управлінські рішення тощо, стосовно товарів, які визначають життєвий рівень населення.

Виклад основного матеріалу

Україна в умовах ринкової економіки повинна вжити заходів щодо приведення рівня життя населення до стандартів Європейського союзу та провідних країн світу. Слід зазначити, що для цього Україна вживає певних заходів. Так, з метою приведення норм споживання харчових продуктів до світових, на підставі основних індикаторів, які визначають рівень продовольчої безпеки країн світу, що встановлені Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО), в Україні введено в дію Методику визначення основних індикаторів продовольчої безпеки.

Разом з цим, аналіз інформації, що міститься не лише в засобах масової інформації (ЗМІ), але і в офіційних документах, вказує на зменшення купівельної спроможності громадян, поступове збільшення їх невдоволення існуючим економічним станом справ в державі та суттєве відставання України від провідних країн світу за багатьма критеріями. Наприклад, за результатами досліджень, що проведені Економічним дискусійним клубом, показник «Економічна доступність продуктів харчування» перебуває майже на межі встановленого критичного рівня та складає 54,7% при його 60-ти відсотковому граничному рівні зазначеного критерію [2]. В ЗМІ все частіше ведуть обговорення доступності найважливіших у побуті товарів. Саме це вказує на актуальність порушеної теми.

Конституція України проголошує Україну як соціальною країною. Основний Закон України передбачає та гарантує кожному громадянину захист його прав, свобод і достоїнств, у тому числі, право кожного громадянина на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (що включає достатнє харчування, одяг, житло, медицину тощо) та задоволення мінімальних потреб у випадках стихійних лих або надзвичайних ситуацій [1, ст. 21, 22, 48, 49]. Відтак, держава повинна забезпечити належні умови для рівного доступу населення до продовольчих і непродовольчих товарів, важливих комунальних послуг і послуг у сфері охорони здоров'я та освіти, послуг зв'язку та комунікації тощо, тобто до соціально значущих товарів.

В різних документах вищезазначені товари мають різну назву та різний склад. Насамперед, словник української мови дає визначення для продуктів харчування, одягу і предметів домашнього вжитку, без яких не можна обійтися, як речей (предметів, товарів) першої необхідності [9].

Відповідно до ст. 46 Конституції України Законом України «Про прожитковий мінімум» [7] та Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [5] дане визначення прожиткового мінімуму, закладено правову основу для його встановлення, затвердження та врахування при реалізації державою конституційної гарантії громадянам на їх достатній життєвий рівень. Отже, прожитковий мінімум (ПрМ) - вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування (далі - набір продуктів харчування), а також мінімального набору непродовольчих товарів (далі - набір непродовольчих товарів) та мінімального набору послуг (далі - набір послуг), необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Фактично цими Законами [5,7] визначено три складові речей (предметів, товарів) першої необхідності, які складають основу при проведенні розрахунків прожиткового мінімуму: набір продуктів харчування; набір непродовольчих товарів і мінімальний набір послуг. Разом з цим, узагальненого поняття таких товарів в Законі не надано.

Постановою Кабінету міністрів України № 656 від 14 квітня 2000 року «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення», якою визначено так званий «споживчий кошик». «Споживчий кошик» – це набір товарів і послуг, необхідних для задоволення наших першочергових потреб у середньому за рік. В подальшому Постановою Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 № 780 Споживчий кошик було уточнено та на сьогодні він містить 296 товарів і послуг [6].

Доступність таких товарів є найважливішою метою соціально-економічної політики держави, а показником такої доступності є співвідношення фактичного та бажаного споживання.

Спроби удосконалення законодавства у сфері контролю держави за доступністю товарів і послуг першої необхідності вже були. Зокрема, в січні 2012 року Міністерство економічного розвитку України в рамках роботи над законом «про внутрішню торгівлю» визначило перелік продуктів, які будуть належати до

соціально значущих, і ціни на які мають регулюватися. Усього в списку 15 категорій товарів, але зазначений перелік передбачав коригування. Зазначеним проектом до товарів, які належать до соціально-значущих, віднесено: борошно пшеничне вищого сорту; хліб, хлібобулочні вироби з борошна пшеничного та житнього простої рецептури; макаронні вироби; крупи; рис; яловичина, крім безкісткового м'яса; свинина крім безкісткового м'яса; м'ясо птиці, курятина; ковбаса варена; молоко коров'яче, масло вершкове; сир кисломолочний; яйця курячі; олія соняшникова; цукор; овочі. Як бачимо лише продовольчі товари, а де ж ліки, непродовольчі товари, послуги зв'язку та інше без чого не може обійтися сучасна людина.

У лютому того ж, 2012 року групою народних депутатів України В. А. Даниленком, М. В. Кравченком, П. М. Симоненком і С. А. Храповим вносився на розгляд Верховною Радою України законопроект «Про державний контроль над цінами на товари і послуги першої необхідності». В зазначеному законопроекті дано визначення окремо товарів першої необхідності і послуг першої необхідності: «товари першої необхідності» – перелік товарів та послуг, які за розрахунками Кабінету Міністрів України визначають рівень прожиткового мінімуму населення, а також ті життєво необхідні та найважливіші лікарські препарати, що внесені як такі до спеціального Переліку, затвердженого Кабінетом Міністрів України; «послуги першої необхідності» – це життєво необхідні послуги медичного та іншого характеру, що обумовлюють життєздатність населення. Зазначений законопроект прийнято не було, при цьому у висновках щодо доцільності прийняття цього законодавчого акту вказано на наявність діючих у державі нормативно-правових актів, у тому числі Господарського кодексу України та базового Закону України «Про ціни і ціноутворення», якими на сьогодні регулюються суспільні відносини у сфері ціноутворення. Господарський кодекс України, зокрема, визначає основні засади державної політики у сфері цін і ціноутворення, державного цінового регулювання та його інструментарій (глава 21).

Законом України «Про ціни і ціноутворення» (далі – Закон) визначаються основні принципи встановлення і застосування цін і тарифів та організація контролю за їх дотриманням на території країни. Згідно з цим Законом, зокрема, політика ціноутворення спрямована, окрім усього іншого, на забезпечення соціальних гарантій в першу чергу для низькооплачуваних і малозабезпечених громадян, включаючи систему компенсаційних виплат у зв'язку із зростанням цін і тарифів (ст. 3). Крім того, окрема стаття Закону (ст. 5) присвячена питанню соціального захисту населення від підвищення цін і тарифів [8].

В цьому законопроекті поняттям товарів першої необхідності з одного боку поєднуються товари і послуги за певними переліками, а з іншого – послуги першої необхідності відокремлюються, хоча повинні, на нашу думку, розглядатися як єдине ціле. Можливо, саме через це ми спостерігаємо невідповідність доходів громадян їх реальним можливостям до належного рівня життя. Складається враження, що при розрахунках мінімальних доходів громадян не враховуються або сучасна вартість комунальних, медичних та інших життєво необхідних послуг, або ціни на життєво важли-

ві і необхідні продукти харчування та речі повсякденного вжитку.

З одного боку такі товари є категорією соціальною, з іншого – економічною. Саме економічна природа товарів, необхідність їх доступності споживачеві (населенню), в умовах ринкової економіки змушує державу створювати умови для бізнесу та для населення щодо отримання прибутків і доходів належного рівня, відповідно.

Так, з економічної точки зору, «товар» – це продукт праці, виготовлений з метою обміну або продажу, а не для особистого споживання. Товаром може бути як речовий продукт, так і послуга або інформація, а також робоча сила (праця), земля, капітал тощо, які, хоч і не є продуктами праці, в умовах розширеного товарного виробництва, коли воно стає загальним, перетворюються в товари [3].

Слід також зазначити, що поступово з розвитком цивілізації та суспільства, потреби людини, в тому числі першочергові, змінювалися. Відомий український економіст П. Шеремета виділяє чотири етапи розвитку суспільства: аграрне, індустріальне, інформаційне та суспільство особистостей. Кожному з цих етапів притаманні характерні риси економічних відносин [1]. Так, при сільськогосподарському етапі – основу товарів складала сільськогосподарська продукція; при індустріальному – промислові товари; при інформаційному – послуги, а в часи останнього етапу розвитку суспільства на перші позиції виходять враження.

Отже, виходячи з вищенаведеного, в умовах сьогодення, до товарів слід відносити разом з продовольчими і непродовольчими товарами, ліками тощо, також і послуги, які надаються громадянам в сучасних умовах.

Разом з цим, навіть в умовах мирного часу можуть виникати осередки масового ураження надзвичайного характеру, які призводять до порушення нормальної діяльності населення, загибелі людей, руйнування та знищення матеріальних цінностей тощо. В таких умовах органи публічної влади повинні в найкоротші строки забезпечити населення усім необхідним. Зазначене дозволяє зробити висновок, що незалежно від умов обстановки, в якій перебуває країна або окремих її регіон, доступність до речей (предметів, товарів) першої необхідності для населення повинна бути забезпечена на достатньому рівні. Інша мова – про перелік таких товарів і норми їх споживання в різних умовах обстановки.

Висновки

Враховуючи перелічені вище тлумачення та певні висновки, на нашу думку, до категорійного апарату пропонується ввести єдине визначення «товарів першої необхідності» наступного змісту і значення: це перелік мінімально необхідних продуктів харчування, непродовольчих товарів, мінімальний набір житлово-комунальних і соціально-культурних послуг та норм їхнього споживання, які необхідні для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його життя і здоров'я, що встановлюються Кабінетом Міністрів України на підставі медичних норм і обґрунтовані фізіологічною потребою людини. Вищезазначені переліки та норми товарів першої необхідності розробляються та розраховуються за групами населення та залежно від умов обстановки (правового режиму) і економічного стану країни, тощо.

Вищезазначене дозволить державним службовцям, науковцям і громадянам мати єдине розуміння та сприйняття таких товарів, усвідомлювати їх перелік (склад).

Основними напрямками подальших досліджень у зазначеній темі можуть бути:

1. Поглиблене вивчення досвіду державного регулювання питань забезпечення населення товарами першої необхідності у провідних країнах світу.
2. Приведення у відповідність соціальних стандартів та норм України до провідних країн ЄС.

Література.

1. Актуальні проблеми викладання маркетингу – Шеремета П., Маслово О., Київ, 2000 – 79 с.
2. Електронний ресурс: <http://edclub.com.ua/analityka/prodovolcha-bezpeka-v-ukrayini-pogirshylasya-oglyad-osnovnyh-indykatoriv-za-2015-rik>.
3. Економічна енциклопедія / за ред. Мочерного С. В., К., Академія, 2001 р.
4. Конституція України / Закон України / [Електронний ресурс]:/режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії / Закон України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>.
6. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення / Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 № 780 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-p.
7. Про прожитковий мінімум / Закон України / [Електронний ресурс]:/режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.
8. Про ціни і ціноутворення / Закон України / [Електронний ресурс]:/режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17>.
9. Словник української мови: в 11 томах. – Том 5, 1974. – С. 346.